

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Стефурак Ярослав Євгенович

Еволюція політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство»

УДК 323.21

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.1>

Стефурак Ярослав Євгенович
аспірант кафедри політичних інститутів
та процесів
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0009-0003-0635-2402

Проаналізовано перебіг концептуалізації феномену, а у політичній науці концепції «громадянське суспільство». На основі проведеного аналізу з'ясовано, що ключовими маркерами оцінки громадянського суспільства у зарубіжній політичній думці є, по-перше, співвідношення його функцій і повноважень з державними, по-друге, розуміння самої характеристики «громадянське», якою позначається належність спільноти до певної держави (державного утворення) і підкреслюється якісний стан (етап еволюції) суспільства, яке збільшує дистанцію від держави, водночас набуваючи нових ознак спроможності брати відповідальність за соціально-економічний розвиток країни. Відтак наголошено на змістовній нетотожності дефініції «населення»/«народ» / «суспільство» і «громадянське суспільство».

Методологічно забезпечив розв'язання поставлених дослідницьких завдань комплекс підходів, до якого увійшли синергетичний, порівняльно-історичний, компаративний методи. Це дозволило охопити науковим пошуком складні відкриті соціальні системи, які постійно еволюціонують. Критичний та постструктуралістський підходи уможливили розуміння, як формуються дискурси громадянського суспільства, його взаємозв'язок із владою, ідеологією, фактами нерівності у суспільствах тощо.

З'ясовано, що політологічні підходи до етапізації осмислення феномену «громадянське суспільство» ґрунтуються або на послідовності культурно-історичних і історично-політичних епох (як-от античний, концептуальний Нового часу, ліберально-демократичний, інституційний (демократизація), глобалізаційний етапи), або на фокусі уваги до вказаної проблематики провідних політичних філософів (Дж. Локк, Т. Гоббс, Г. Гегель, А. Фергюсон, А. де Токвіль, А. Грамші, Г. Арендт, Р. Дарендорф та ін.). Акцентовано, що низка підходів за початкову точку відліку беруть не період античності, а середину XVIII ст., коли сформувалося розуміння поняття «громадянство» (на протизвагу «підданству»), а згодом було покладено початок громадянському активізму у конфігурації революційних виступів в різних країнах Європи. Еволюція концептуалізації громадянського суспільства виявляється у постійному розширенні його меж впливу – від національних держав до глобального виміру. Дискусійним же залишається питання найвищої цінності громадянського суспільства – чи є нею безпосередньо людина-громадянин, чи загальне благо усього суспільства у будь-яких із означених меж.

Ключові слова: громадянське суспільство, функції громадянського суспільства, демократія, демократизація, політичні цінності, політологія.

Вступ. Громадянське суспільство (далі ГС – авт.) як феномен, явище, особлива сфера суспільно-державних відносин перебуває у процесі перманентного розвитку, який за низкою ознак (ступенем впливу на добробут населення, захист прав і свобод людини, просторовістю і темпоральністю, розширенням інструментів для контролю за діями державно-владних інститутів і акторів) можемо охарактеризувати як еволюцію, тобто перехід від одного неформалізованого стану до іншого. Аргументом на користь такого підходу є визначення громадянського суспільства як якісно нового типу суспільства з більш високим рівнем розвитку соціальної спільноти, більш високим рівнем її зрілості, розумності й справедливості [1, с. 132]. Таке трактування об'єктивно дає привід вважати, що жоден стан розвитку громадянського суспільства не є кінцевим, а відтак і жодна концепція не може вважатися вичерпною, що особливо унаочнюється глобалізаційним впливом на

масштабування громадських рухів, течій, ініціатив і, як результат, появу глобального громадянського суспільства, роль у якому українського контексту є особливо помітною в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Мета і завдання. Метою наукової розвідки є з'ясування еволюційних маркерів розвитку теорії громадянського суспільства, а значить: аналіз зміни у системі координат «державна – громадянське суспільство», оцінка функціональної спроможності ГС, гнучкості його меж – як географічних, так і функціональних, виокремлення спектру дискусійних питань, які залишають тему розбудови громадянського суспільства актуальною для сучасної політології.

Методи дослідження. Проблематика громадянського суспільства завжди знаходилася у полі зору міждисциплінарного методологічного дискурсу, тому й методи дослідження є мультидисциплінарними і включають синергетику, яка, за

визначенням М. Кельмана і Н. Мельник, розглядає багаторівневі системи, що еволюціонують, розвиваються, а до таких і належить суспільство з його підсистеми [3, с. 14]. Порівняльно-історичний метод дозволив співставити стан теоретичної розробки теми ГС з поточною політичною тенденцією. Критичний та постструктуралістський підходи уможливили розуміння, як формуються інтерпретації громадянського суспільства, його взаємозв'язок із владою, ідеологією, фактами нерівності у суспільствах тощо. Структурно-функціональний метод сприяв комплексному вивченню місця та основних напрямків діяльності структур громадянського суспільства, а також з'ясуванню їхніх функцій в суспільстві (наприклад, представництво інтересів, контроль за владою, соціалізація тощо).

Результати. Український соціолог М. Ковалевський вважав, що суспільство розвивається еволюційно, проходячи через певні стадії становлення. Цей процес відбувається внаслідок розвитку економіки, соціальних інститутів та правових систем. Громадянське суспільство в його концепції – це етап еволюції, який формується на основі зрілих соціальних відносин і усталення правових норм [10, с. 196].

Наведемо кілька підходів до класифікації традицій і етапів становлення теорії громадянського суспільства, які ґрунтуються на різних ключових маркерах еволюції. Свого часу дослідник С. Рябов виокремлював дві фази у вивченні ГС: перший, коли в основу вивчення було покладено опозиційну пару «природне – громадянське» (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо); другий, коли її змінила пара «громадянське – державне» (Г. Гегель, А. де Токвіль) [7, с. 76]. Натомість науковиця А. Колодій виділяє такі історичні моделі громадянського суспільства:

– молоде буржуазне суспільство (XVII – перша половина XIX ст.), яке утверджувало ліберальні свободи і підкорялося закону, якому ринок надавав механізми саморегуляції, звільняючи неполітичну сферу від потреби в державній регламентації. Тоді спільні інтереси були тим цементом, що з'єднував людей поза впливом політиків і уряду;

– «здичавіле» громадянське суспільство (кінець XIX – перша половина XX ст.), чий стан зумовило спочатку розповсюдження бідності та «нецивільного» поведіння тих, кого нині називають олігархами, а потім гіпертрофія державних функцій «легітимного насильства», що вилилося в утвердження тоталітарних режимів (фашизм і сталінізм). У суспільному житті цього періоду домінували нецивільні форми розв'язання конфліктів, монополізувалась економіка, зростав вплив грошових мішків на державну політику, олігархізувалися політичні партії. Відповідно і в теорії громадянське суспільство було оголошене ареною

зіткнення інтересів, непримиренної боротьби класів, яка неминуче його зруйнує;

– сучасне громадянське суспільство (з кінця XX ст.), коли основними теоретичними завданнями стали операціоналізація поняття задля глибшого соціологічного вивчення реальних громадянських суспільств, описання їх різноманітних моделей, дослідження цього явища на рівні інститутів, культури і практичної взаємодії. Також ідеться про утвердження певних інститутів регіонального (наприклад у Європейському Союзі) чи навіть глобального громадянських суспільств [5, с. 30–35].

У викладі іншого дослідження А. Колодій вказує, що ранні концепції громадянського суспільства головною його складовою визначали економіку, яка у подальшій концептуалізації ГС доповнилася сферою «громадського неполітичного спілкування з власною громадською думкою», ще пізніше – мораллю, етикою та цивілізаційною роллю [4].

Вітчизняна дослідниця громадянського суспільства О. Тіхонова виокремлює такі стадії розвитку його ідеї:

1. Початкова стадія (античність – кінець XVI ст.), коли у Давній Греції та Давньому Римі виникають перші конфігурації довершення громадянського суспільства, з'являється поняття «*societas civilis*» (за латинською термінологією Цицерона), яке перекладається як «громадянське суспільство».

2. Друга стадія – концептуалізації ідеї громадянського суспільства (початок XVII ст. – перша половина XVIII ст.). Класики світової політичної філософії Г. Гроцій, Ж. Боден, Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Юм, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є та ін. розглядають громадянське суспільство як політичне суспільство, як наслідок суспільного договору (слово «*civilitas*» інтерпретується як управління, громадянство, держава, політика, громадянське суспільство).

3. Третя (легітимізаційна) стадія (друга половина XVIII ст. – перша чверть XX ст.), котра дає початок укріпленню ідеї ГС (Г. Гегель, Дж. Ст. Мілль, Т. Пейн, Б. Спіноза, А. де Токвіль та ін.).

4. Четверта (інституційна) стадія (друга чверть XX ст. – рубіж XX–XXI ст.), яка зумовила оновлення ідеї громадянського суспільства в контексті модернізаційних процесів у країнах Європи (за винятком періоду Другої світової війни, що мав свою специфіку). Відбувається стрімка інституціоналізація ГС і пошук позитивної взаємодії його інститутів та держави.

5. П'ята (глобалізаційна) стадія (рубіж XX–XXI ст. – сьогодення), яка характеризується тим, що громадянське суспільство стає не лише предметом теоретизування в наукових колах, але й феноменом, доступним для повсякденної свідомості. Триває розбудова інформаційної цивілізації (на становлення якої надзвичайний вплив має глобалізація), а також вироблення нових механізмів

взаємодії ГС, держави й інших суб'єктів у рамках сучасних політичного й інформаційного простору [9, с. 208–211].

Український учений В. Савенко виділяє дві традиції у наукових спробах інтерпретації сутності та дефініціювання змісту громадянського суспільства: квалітативну (Г. Горацій, Т. Гобс, Дж. Локк), яка зосереджується на характеристиці якісного стану життя суспільства, фіксуючи такий рівень його розвитку, коли воно стає громадянським, та локальну (Г. Гегель), що кваліфікує громадянське суспільство як сферу особливих, специфічних відносин в загальній структурі соціальних активностей, зв'язків і явищ. Тут автор наголошує на винятковості ГС, яке «існує не всередині держави, а поряд із нею, і є сферою матеріальних умов життя, де індивіди пов'язані спільними інтересами», і вказує, що основоположною ідеєю більшості актуальних концепцій громадянського суспільства є безапеляційне й абсолютне визнання того, що держава як інституція існує для того, щоб служити інтересам кожної конкретної особи зокрема та панівної частини суспільства загалом [8, с. 133–134].

Спробуємо простежити еволюцію політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство» крізь призму зміни культурно-історичних епох, яка, так чи інакше, супроводжувалася складним процесом розвитку ідей про взаємовідносини між індивідом, суспільством та державою.

Античний період. Тоді Платон і Аристотель не розділяли державу і суспільство, тобто поліс був одночасно і політичною, і соціальною спільнотою, громадянське життя було тотожним активній участі у політичному житті, а громадянин – особі, яка бере участь у врядуванні доступними (наданими державою) способами.

Середньовіччя відзначалося пануванням релігійної доктрини, тоді як ідея громадянського суспільства як автономної сфери майже зникла – все підпорядковувалося церкві та монархії. Така диференціація знайшла відображення у теоріях Августина Блаженного про «Град Божий» і «Град земний», однак тоді ще не йшлося про поняття автономного громадянського суспільства.

У Новий час (XVII–XVIII ст.) виникає розуміння громадянського суспільства як простору між особистістю і державою, який функціонує на основі права, власності та свободи [16, с. 1765–1766]. Ключові ідеї обґрунтування ГС у цей період належать авторству Т. Гоббса, який називав державу наслідком договору для подолання «війни всіх проти всіх», а суспільство – підпорядкованим такої державі, Дж. Локка, котрий визначав громадянське суспільство як гарант прав і власності індивіда, Ш.-Л. Монтеск'є, якому належить ідея розподілу влади – основи політичного плюралізму, Ж.-Ж. Руссо з його аргументацією суспільного

договору та волі народу як джерела влади. Не менш важливим є внесок у трансформацію візії громадянського суспільства дослідження А. Фергюсона «Есе про історію громадянського суспільства» (1767 р.) [13], де автор визнає нову характеристику суспільства – його комерційність, а ще здатність об'єднуватися в асоціації як з метою захисту, так і відстоювання інтересів. Подальший структурованості і категоріальній довершеності ГС сприятиме поява інституту громадянства у його сучасному розумінні, він надав людині нового статусу – громадянина певної держави, а з ним нехай спочатку і формальних, але вже публічно артикульованих прав (на свободу, рівність, народний суверенітет тощо). Безумовно описані процеси пов'язані із наслідками Французької революції та ухвалення Декларації прав людини і громадянина 1789 р.

XIX століття дало політичній науці глибше розуміння автономії громадянського суспільства та його ролі у протистоянні державному абсолютизму. Німецький філософ Г. Гегель у праці «Філософія права» розмежував громадянське суспільство і державу, «віддавши» першому сферу приватних інтересів і економіки, другій – статус вищої моральної інстанції [14]. У цій роботі викладено концепцію моральності, яка включає три ступені: сім'ю, громадянське суспільство і державу. Громадянське суспільство Г. Гегель розглядає як сферу, де індивіди переслідують приватні інтереси та задовольняють свої потреби через систему праці, обміну та права [14]. Тут же варто згадати основоположника марксизму К. Маркса, який визначив громадянське суспільство як простір класового антагонізму, надбудову, що відображає інтереси буржуазії [17, с. 251].

Сучасність, починаючи з XX ст., відзначилася переосмисленням громадянського суспільства у контексті демократії, прав людини, плюралізму, громадського активізму. І тут доцільно акцентувати концептуальні наукові розробки у контексті неомарксизму (А. Грамші), де ГС – інструмент ідеологічного контролю і одночасно середовище боротьби за гегемонію; ліберальної традиції (А. де Токвіль, Г. Арендт, Р. Дарендорф), котра отожднює громадянське суспільство з основою демократії, простором саморегулювання, волонтерства, медіа та асоціацій; критичної теорії суспільства (Ю. Габермас), якою громадянському суспільству віддано межі публічної комунікації та формування громадської думки [2].

Як зазначають данські політологи Л. Еггольм і Л. Касперсен, з кінця 1980-х років громадянське суспільство почало розглядатися як таке, що відіграє особливу роль не лише як запобіжник державним монополіям, але й як трансформаційний та привілейований простір критики, тоді як добровільні організації (асоціації) стали відповідати за

захист спільного блага. Тут доцільно звернутися до галузевих дискусій, де, з одного боку, відстоюється ідея емпірично локалізувати громадянське суспільство в певній соціальній сфері або секторі, утвореному добровільними клубами та об'єднаннями, а з іншого боку, існує більш нормативне визначення ГС, яке посиляється на комунітарну перспективу, наголошуючи на певних мотивах, способах дій та взаємодії як на перевагах. Центральним тут є уявлення про те, що ввічливість та громадський або громадянський дух нормативно розрізняються як чесноти та цінності, що розглядаються як ключ до самої ідеї громадянського суспільства [12].

Описаний вище сучасний період є чи не найкоротшим у послідовних етапах розвитку теорій громадянського суспільства, але залишається визначальним у частині аргументації спроможності ГС дистанціюватися від держави та її інститутів з одночасною розбудовою власного інституційного конструкту з відповідними функціями, баченням призначення, а в моменти історичних зламів – місії суспільства нової якості. Остання, на нашу думку, полягала у формуванні протидії державним впливам на життя соціуму та його членів, відстоюванні групових інтересів, кристалізації загальноприйнятих цінностей, які згодом стали ототожнюватися із ключовими цінностями громадянського суспільства як такого.

Початок ХХІ ст. – період модерних інтерпретацій громадянського суспільства, яке стало сприйматися як індикатор демократичності, аргументи демократичної консолідації, що було тісно пов'язано з парадигмою переходу та очікуванням, що ці два процеси – розвиток громадянського суспільства та демократична консолідація – повинні підживлювати один одного, або що розвиток ГС є передумовою ліберально-демократичного порядку [15]. Наголосимо, що сильне громадянське суспільство й досі розглядається як неминуча кінцева мета політичної трансформації, незважаючи на разючі відмінності між країнами і начебто неполітичний характер ГС.

Визначений модерний етап характеризується появою чітких обрисів інституційної надбудови громадянського суспільства, яке вже спирається на неурядові організації, профспілки, громадські рухи, незалежні медіа, але, у той же час, приймає нові виклики, передусім щодо інформаційного суспільства, малокерованих процесів у кіберпросторі, участі ГС у глобальних трансформаціях. Цей же етап дозволяє говорити про вплив громадянського суспільства на посттоталітарні країни, де очевидним прикладом є Україна після Помаранчевої революції (2004 р.), Революції Гідності (2013–2014 рр.) і майбутнього консолідованого суспільного спротиву російській військовій агресії (починаючи з 2014 р.). Український кейс – це унікальний зразок прецедентного громадянського суспільства, здат-

ного до оперативної мобілізації, консолідації цілей та бачення їх досягнення, створення мережових зв'язків для ефективної комунікації всередині ГС та з міжнародними урядовими і неурядовими структурами. Роль держави в описаних процесах переважно декларативна, що виявляє себе у чинних нормах достатньо демократичного законодавства, державних стратегій розвитку/підтримки ГС в країні та подібних за змістом документів, ініціативах щодо різноформатних обговорень поточної соціальної ситуації і стану громадських інституцій.

Тепер спробуємо продемонструвати інший ракурс на перебіг осмислення сутності і призначення ГС, тримаючи у фокусі саме усталені теорії громадянського суспільства. У результаті отримаємо етап класичних теорій, який охопить період від античних часів до ХVІІІ ст. (до попередньо згадуваних учених додамо Платона та Аристотеля), гегелівсько-марксистський етап (ХІХ ст.), ліберально-демократичний період (ХІХ–ХХ ст.), нео-марксистську та критичну теорії (ХХ ст.) з подальшим поверненням до теорій демократизації і ролі у ній громадянського суспільства, етап глобалізації ГС (кінець ХХ–ХХІ ст.). Саме концепт глобального громадянського суспільства – новий предметний рівень у вивченні ГС, який вже вийшов за межі наукових теорій і знаходить відображення у розвитку наднаціональних форм громадянського суспільства (наприклад, екологічні або правозахисні мережі, гуманітарні (волонтерські) рухи та ін.).

Як зазначає професор В. Марчук, ефективність реалізації громадянських ініціатив на глобальному рівні визначає наявність трьох основних факторів: практичне втілення ідей глобалізації; розповсюдження світової мережі Інтернет; розширення національних та транснаціональних соціальних мереж [6].

Серед причин масштабування громадянського суспільства вчені називають, зокрема, глобальне поширення демократії. Однак наголошується, що життєздатність і сила громадянського суспільства з роками змінювалися географічно, і регіони з історією сталого розвитку, конкурентної політики і політичного плюралізму, такі як Північна Америка і Західна Європа, мають найсильніші громадянські суспільства. І навпаки, регіони з довгою історією жорсткої диктатури і відсталого розвитку, такі як Південна, Східна і Південно-Східна Азія, а також Близький Схід, Африка і т.д., мають слабші громадянські суспільства. Справа у тому, що «історичні події мають важливі наслідки для розвитку громадянського суспільства» в усьому світі [11].

Висновки. Отже, еволюція осмислення феномену «громадянське суспільство – це рух від отождолення з державою (античність/класичні теорії) до розуміння як незалежної сфери між індивідом і державою (сучасні підходи), а згодом – до мережування простору публічної взаємодії, у якому під

впливом глобалізації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій з'являється глобальне громадянське суспільство.

Проблематика дослідження громадянського суспільства унікальна тим, що жоден із розглянутих у статті підходів не є вичерпним, а їхня сукупність залишає по собі низку дискусійних питань, які переходять від одного етапу політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство» до іншого. Навіть визначення сутності ГС залишається предметом міждисциплінарних обговорень, додаючи все нових аргументів у трактуванні громадянського суспільства як: сфери паритетних суспільно-державних відносин; якісної характеристики суспільства; соціального або ж соціально-політичного інституту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веніславський Ф. *Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб.* Харків : Право, 2014. 376 с.
2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Львів : Літопис, 2000. 321 с.
3. Кельман М., Мельник Н. *Самоорганізація народу як фактор формування громадянського суспільства в Україні.* Монографія. Львів : Видавництво «Растр-7», 2018. 212 с.
4. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). *Часопис «І»*. 2001. № 21. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm>
5. Колодій А. *На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні.* Монографія. Львів : Видавництво «Червона Калина», 2002. 276 с.
6. Марчук В. Концептуалізація громадянського суспільства: сучасний політологічний дискурс. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2016. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2016_10_13
7. Рябов С. *Політологічна теорія держави*. 22-е вид. К. : ТанDEM, 1996. 239 с.
8. Савенко В. Еволюція ідеї громадянського суспільства та уявлень про неї. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2022. С. 132–136.
9. Тіхонова О. Становлення ідеї громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. № 30. С. 207–211.
10. Токар М., Шандор Ф. *Соціологія громадянського суспільства : інституціональний вимір : навчальний посібник*. Ужгород : PIK-Y, 2024. 228 с.
11. Bernhard M., Tzelgov E., Jung, D.-J., Coppedge, M., & Lindberg, S. I. *The Varieties of Democracy Core Civil Society Index*. Gothenburg: The Varieties of Democracy Institute. 2015. URL:

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/40672/gupea_2077_40672_4.pdf?sequence=4&isAllowed=y

12. Egholm L., Kaspersen L. Introduction to the Special Issue «Beyond Civil Society»: Advancing a Post-sectoral Conception of Civil Society – Moving Beyond Civil Society? *International Journal of Politics, Culture, and Society*. 2021. Vol. 34. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10767-020-09372-6>
13. Ferguson A. *An Essay on the History of the Civil Society*. Cambridge University Press, 1995. 290 p.
14. *Hegel's philosophy of right*. London : George Bell and Sons, 1896. 410 p. URL: <https://ia601302.us.archive.org/22/items/cu31924014578979/cu31924014578979.pdf>
15. Pietrzyk-Reeves D. Rethinking Theoretical Approaches to Civil Society in Central and Eastern Europe: Toward a Dynamic Approach. *East European Politics and Societies*. 2022. Vol. 36. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/08883254221081037>
16. Rudolph S. H. Civil Society and the Realm of Freedom. *Economic and Political Weekly*. 2000. Vol. 35. P. 1762–1769.
17. Schwartz N. L. *Distinction between Public and Private Life : Marx on the Zöon Politikon*. Political Theory. 1979. P. 245–266.

REFERENCES:

1. Venislavskyi, F. (2014). Konstytutsiine pravo Ukrainy v skhemakh i tablytsiakh : navch. posib. [Constitutional law of Ukraine in diagrams and tables: a text-book]. Kharkiv : Pravo. 376. [in Ukrainian]
2. Habermas, Yu. (2000). Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti [Structural Transformations in the Sphere of Openness]. Lviv : Litopys. 321. [in Ukrainian]
3. Kelman, M., Melnyk, N. (2018). Samoorhanizatsiia narodu yak faktor formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukrainy [Self-organization of the people as a factor in the formation of civil society in Ukraine]. Lviv : Vydavnytstvo «Rastr-7». 212. [in Ukrainian]
4. Kolodii, A. (2001). Istorychna evoliutsiia hromadianskoho suspilstva ta uiaavlennia pro noho (formuvannia idealu) [Historical evolution of civil society and ideas about it (formation of the ideal)]. Chasopys «I». 21. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm> [in Ukrainian]
5. Kolodii, A. (2002). Na shliakhu do hromadianskoho suspilstva. Teoretychni zasady y sotsiokulturni peredumovy demokratychnoi transformatsii v Ukraini [On the way to civil society. Theoretical foundations and socio-cultural prerequisites of democratic transformation in Ukraine]. Monohrafiia. Lviv : Vydavnytstvo «Chervona Kalyna». 276. [in Ukrainian]
6. Marchuk, V. (2016). Kontseptualizatsiia hromadianskoho suspilstva: suchasnyi politolohichnyi dyskurs [Conceptualization of civil society: modern political science discourse]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2016_10_13 [in Ukrainian]
7. Riabov, S. (1996). Politolohichna teoriia derzhavy [Political Theory of the State]. 22-e vyd. K. : Tandem. 239. [in Ukrainian]

8. Savenko, V. (2022). Evoliutsiia idei hromadianskoho suspilstva ta uiaвлення pro nei [Evolution of the idea of the civil society and ideas about it]. Rosiisko-ukrainska viina: pravo, bezpeka, svit: Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Ternopil : Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet. 132–136. [in Ukrainian]
9. Tikhonova, O. (2020). Stanovlennia idei hromadianskoho suspilstva [The formation of the idea of civil society]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filosof.-politoh. studii. 30. 207–211. [in Ukrainian]
10. Tokar, M., Shandor, F. (2024). Sotsiologhiia hromadianskoho suspilstva : instytutsionalnyi vymir : navchalnyi posibnyk [Sociology of civil society: institutional dimension: textbook]. Uzhhorod : RIK-U. 228. [in Ukrainian]
11. Bernhard, M. (Ed.). (2015). The Varieties of Democracy Core Civil Society Index. Gothenburg : The Varieties of Democracy Institute. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/40672/gupea_2077_40672_4.pdf?sequence=4&isAllowed=y [in English]
12. Egholm, L., Kaspersen, L. (2021). Introduction to the Special Issue «Beyond Civil Society» : Advancing a Post-sectoral Conception of Civil Society – Moving Beyond Civil Society? International Journal of Politics, Culture, and Society. 34. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10767-020-09372-6> [in English]
13. Ferguson, A. (1995). An Essay on the History of the Civil Society. Cambridge University Press. 290. [in English]
14. Hegel's philosophy of right. (1896). London : George Bell and Sons. 410. URL: <https://ia601302.us.archive.org/22/items/cu31924014578979/cu31924014578979.pdf> [in English]
15. Pietrzyk-Reeves, D. (2022). Rethinking Theoretical Approaches to Civil Society in Central and Eastern Europe: Toward a Dynamic Approach. East European Politics and Societies. 36. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/08883254221081037> [in English]
16. Rudolph, S. H. (2000). Civil Society and the Realm of Freedom. Economic and Political Weekly. 35. 1762–1769. [in English]
17. Schwartz, N. L. (1979). Distinction between Public and Private Life : Marx on the Zöon Politikon. Political Theory. 245–266. [in English]

The evolution of the political scientific understanding of the phenomenon of «civil society»

Stefurak Yaroslav Yevhenovych

Postgraduate Student at the Department of Political Institutions and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0009-0003-0635-2402

The course of theoretical understanding of the phenomenon and the concept of «civil society» in political science is analyzed. Based on the analysis, it is found that the key markers for assessing civil society in foreign political thought are, first, the relationship between its functions and powers and those of the state, and second, the understanding of the very characteristic of «civil», which denotes the community's belonging to a particular state (state formation) and emphasizes the qualitative state (stage of evolution) of society, which increases the distance from the state while acquiring new signs of the ability to take responsibility for the social and economic development of the country. Therefore, the substantive differences between the definitions of «population», «people», «society», and «civil society» are emphasized.

Methodologically, the research tasks were solved using a set of approaches, including synergistic, comparative-historical, and comparative methods. This allowed for a comprehensive analysis of complex, open social systems that are constantly evolving. Critical and poststructuralist approaches made it possible to understand how civil society discourses are formed, their relationship with power, ideology, facts of inequality in societies, etc.

It has been established that political science approaches to the staging of the phenomenon of «civil society» are based either on the sequence of cultural-historical and historical-political eras (such as the ancient, conceptual modern, liberal-democratic, institutional, and globalization stages), or on the focus of attention to the specified issues by leading political philosophers (J. Locke, T. Hobbes, G. Hegel, A. Ferguson, A. de Tocqueville, A. Gramsci, H. Arendt, R. Dahrendorf, etc.). It is emphasized that a number of approaches take as their starting point not the period of antiquity, but the middle of the 18th century, when the understanding of the concept of «citizenship» (as opposed to «subjecthood») was formed, and later the beginning of civic activism in the form of revolutionary uprisings in various European countries. The evolution of the conceptualization of civil society is reflected in the constant expansion of its sphere of influence – from nation states to the global dimension. However, the question of the highest value of civil society remains debatable – whether it is the individual citizen or the common good of society as a whole within any of the above-mentioned boundaries.

Key words: civil society, functions of civil society, democracy, democratization, political values, political science.